

УДК 316.346.32-053.9:364.444

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПАЛІАТИВНО-ХОСПІСНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Н. А. Бугаєвська

Комунальний заклад «Бериславський медичний коледж» Херсонської обласної ради

У статті проаналізовано процес становлення та розвитку системи паліативно-хоспісної допомоги в Україні за останні роки, а також фактори, що йому сприяють чи гальмують.

FEATURES AND FORMATION OF PALLIATIVE-HOSPICE CARE IN UKRAINE

N. A. Bugaevskaya

Public Institution «Beryslav Medical College» of Kherson Regional Council

The article analyzes the process of formation and development of palliative-hospice care in Ukraine in recent years, and the factors that contribute to it or brake it.

Вступ. Однією з найактуальніших проблем сьогодення залишаються питання старіння населення більшості країн світу та невинне, мало контролюване зростання ряду тяжких та невиліковних хвороб [1, 2]. Для України теж є реальністю процес старіння населення, зростання таких хвороб, як онкологічні захворювання, туберкульоз, ВІЛ/СНІД, цукровий діабет, гепатит С, гематоонкологічні проблеми, особливо у дітей, стабільно високий рівень інсультів, інфарктів та їх тяжких ускладнень, промисловий та побутовий травматизм тощо [5, 9]. Згідно з даними різноманітних досліджень національних та міжнародних експертів, в Україні щороку близько 500 тис. осіб потребують паліативної та хоспісної допомоги та, додатково, психологічна та соціальна допомога потрібна їхнім сім'ям та близьким. Загалом це може становити від 1 до 2 млн людей, які разом будуть задіяні в подоланні труднощів боротьби з невиліковною хворобою, фізичним та духовним болем [1, 5, 9]. Лікування та догляд за цими пацієнтами, величезні суми на лікування та соціальні компенсаторні витрати лягають непід'ємним тягарем як на плечі сім'ї, так і нашої держави. В цій ситуації актуальне нелегке для вирішення питання якнайшвидшого та масштабного впровадження в соціальне та медичне сьогодення країни питання організації та розвитку паліативно-хоспісної допомоги. Відповідно до сучасних міжнародних підходів

і концепцій та згідно з закликами ВООЗ, паліативна медицина повинна бути невід'ємною, інтегрованою складовою медичного обслуговування та соціальної опіки і входити в структуру національних систем охорони здоров'я [2, 9, 11]. Метою написання цієї статті є спроба висвітлення ретроспективи та сучасного стану паліативно-хоспісної допомоги в Україні.

Основна частина. Перед Україною постали важливі та нелегкі питання впровадження в медико-соціальну роботу паліативно-хоспісної допомоги вже давно, практично з перших днів отримання нею своєї незалежності. В країні діяла застаріла пострадянська модель опікування людьми похилого та старечого віку та невиліковно хворими. Для старших людей, які з віком вже мали цілий «букет» хронічних хвороб, функціонували спеціальні інтернати та так звані «будинки престарілих», в яких вони доживали життя та помирали під наглядом команди соціальних та медичних працівників. Хворими на туберкульоз опікувалися протитуберкульозні диспансери місцевого, обласного та республіканського рівнів. Також була своя специфіка лікування та нагляду за хронічно та тяжкохворими пацієнтами в онкологічних, ендокринологічних, психоневрологічних та інших диспансерах різного рівня підпорядкування. Найтяжчі пацієнти помирали або в спеціально відведених палатах спеціалізованих відділень, або найчастіше, вдома, на руках у рідних та близьких, в стражданнях та болю. В країні, на відміну

від більшості держав Європи та світу, практично не існувало закладів із надання паліативно-хоспісної допомоги, перші з них почали створюватися в 90-х роках ХХ сторіччя за ініціативою закордонних благодійних організацій та деяких церков [6, 11]. Про створення паліативної допомоги в Україні говорять давно, але далі палких промов, виступів на авторитетних зібраннях та в матеріалах конгресів, з'їздів та журнальних статей діло не йшло. Одними з палких прихильників найшвидшого впровадження паліативно-хоспісної допомоги в Україні були такі знані та авторитетні лікарі та вчені нашої держави, як В. М. Князевич (міністр охорони України 2007–2010 рр.), Ю. В. Вороненко (ректор НМАПО імені П. Л. Шупика), Ю. І. Губський, А. В. Царенко, О. О. Вольф, Н. Г. Гойда. В. М. Князевич був першим із міністрів охорони здоров'я України, який вказав на розвиток паліативної допомоги в Україні, як на пріоритет у своїй діяльності на цій посаді. В Україні був створений проект «Концепція Державної програми розвитку паліативної та хоспісної допомоги в Україні на 2010–2014 рр.». За авторством В. М. Князевича, А. В. Царенко, І. В. Яковенко, О. П. Брацюнь, на Першому Національному Конгресі з паліативної допомоги, що проводився в м. Ірпіні, 26–27 вересня 2012 р. був викладений проект «Національна стратегія створення та розвитку системи паліативної допомоги в Україні» [1, 9, 11]. А вже в 2013 р., ті ж самі автори внесли на розгляд керівництва держави та громадського загалу документ під назвою «Стан, проблеми і перспективи впровадження Національної стратегії розвитку системи паліативної допомоги в Україні до 2022 р.» [9]. В Україні за останні роки відбулися значні зміни в організації та функціонуванні паліативно-хоспісної допомоги. Створені та функціонують близько 40 закладів, що надають паліативну допомогу та діють на різних закладах – державних, комунальних, благодійних [1, 5, 9].

Це такі заклади, як Волинська обласна лікарня «Хоспіс», м. Луцьк; Херсонська обласна лікарня «Хоспіс»; Івано-Франківська обласна лікарня «Хоспіс»; «Хоспіс Святої Олени», м. Коростень; Харківський обласний центр паліативної медицини «Хоспіс»; Львівська міська лікарня «Хоспіс»; Благодійний заклад Хоспіс «Архангела Михаїла», м. Запоріжжя; відділення паліативної допомоги (на базі міської лікарні № 4), м. Львів; відділення паліативної допомоги (на базі обласної психоневрологічної лікарні), м. Чернігів; відділення паліативної допомоги (на базі обласного туберкульозного диспансеру), Миколаївська область, с. Надбугське-2; відділення паліативної допомоги (на базі центральної районної лікарні), м. Мукачеве, Закарпатська область; паліативне відділення на базі Шпиталю імені Митрополита Шептицького, м. Львів; відділення паліативної допомоги (при Київському міському онкоцентрі); відділення паліативної допомоги (при Київській міській клінічній лікарні № 2); відділення паліативної допомоги (при Київській міській клінічній лікарні № 10); Харківський міський «Хоспіс»; відділення паліативної допомоги (на базі районної Вінogradівської лікарні), Закарпатська область; відділення паліативного і медсестринського догляду (на базі міської лікарні № 10), м. Маріуполь, Донецька область; Дубенський хоспіс (на базі Дубенського міжрайонного онкодиспансеру); геронто-психіатричне відділення, що надає паліативну допомогу, Полтавської обласної клінічної психіатричної лікарні ім. О. Ф. Мальцева та ряд інших [1, 5, 9]. Практично в кожній області України планується відкриття хоспісів чи центрів із надання паліативно-хоспісної допомоги невеличким хворим громадянам України. Незабаром будуть відкриті нові хоспіси та хоспісні відділення в Ужгороді, с. Плотица Тернопільської області, дитячий та ін. Мапу хоспісів в Україні відображено на рисунку.

Рис. Мапа хоспісів в Україні.

За попередніми експертними оцінками, в Україні повинно бути не менше 3 тис. стаціонарних ліжок для паліативної і хоспісної допомоги. За підрахунками експертів ВООЗ, потреба в паліативній допомозі становить на 100 тис. населення в середньому 7 ліжок у стаціонарах і 10 хворих, які потребують паліативної допомоги вдома. Виходячи з цього, в Україні повинно бути не менше 3,7 тис. паліативних ліжок. Крім цього, близько 85 тис. хворих щоденно потребують паліативної допомоги вдома [1, 4, 5]. На базі Київської медичної академії післядипломної освіти відкрита та плідно працює кафедра паліативної медицини, яка підготувала сотні фахівців у цьому напрямку [1, 5]. Окремо хотілося б відзначити позитивні зміни в підготовці студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації на додипломному етапі навчання. Так з ініціативи Т. І. Чернишенко (директор центру), І. Я. Губенко (директор), І. В. Радзівська, Л. П. Бразалій (Черкаський базовий медичний коледж), М. Б. Шегадин (Львівський медичний коледж імені Андрея Крупинського) були створені та запроваджені в практичну діяльність навчальні програми, внесені для вивчення такі дисципліни, як «Геронтологія та геріатрія», «Медсестринство в геронтології, геріатрії та паліативній медицині» [10]. Для магістрів медсестринства існує програма вивчення дисципліни «Паліативна медицина», для слухачів курсів післядипломної освіти впроваджена і працює програма «Медсестринство в паліативній і хоспісній допомозі», створені підручники для навчання майбутніх лікарів, фельдшерів та медичних сестер на додипломному етапі навчання [10]. При ВНКЗ «Дубненський медичний коледж» – директор Н. О. Венгрин, у кінці 2010, на початку 2011 р., було створено та функціонує відділення паліативної допомоги (хоспіс) [10]. Догляд за його підопічними здійснюють викладачі цього навчального закладу [5]. Крім того, проводяться виїзні курси з паліативної медицини та хоспісної допомоги для практичних лікарів та медичних сестер різних відділень в ЛПЗ МОЗ України [1, 5, 9]. Проводяться наукові конференції та конгреси різного рівня як міжнародні, так і національні, всеукраїнські. Остання науково-практична конференція з міжнародною участю «Паліативна допомога в Україні: морально-етичні, психологічні та духовні аспекти» відбулася 14–15 червня 2016 р. у м. Харкові. З 2015 р. почали видавати Міжнародний журнал «Реабілітація та паліативна медицина» (головний редактор – д-р мед. наук В. М. Князевич), інформаційний бюлетень «Па-

ліативна допомога», постійно проводяться ґрунтовні медико-соціальні аналітичні дослідження, за результатами яких проводяться огляди ситуації на різних державних та науково-практичних рівнях [1, 9, 11]. В Україні, після багаторічних досліджень вже почався захист дисертацій з теми створення та впровадження адаптованих до українських реалій, моделей надання паліативно-хоспісної допомоги – Ж. М. Золотарьова (Івано-Франківськ, 2015 р.) «Обґрунтування моделі удосконалення підготовки та підвищення кваліфікації медичного персоналу для надання паліативної допомоги». Активно та широко в Україні застосовуються рекомендації Європейського регіонального бюро ВООЗ «Паліативна допомога» (2005), «Вдосконалення паліативної допомоги людям старечого віку» (2005), ЄАПД. «Біла книга стандартів з паліативної допомоги. Рекомендації Європейської Асоціації паліативної допомоги» (2011), ЄАПД. Празька хартія «Отримання паліативної допомоги – право людини» (2013) [3, 7, 8].

Що стосується питання юридично-правового супроводу офіційного оформлення та діяльності в Україні процесу паліативно-хоспісної допомоги, то і тут, в останні роки сталися позитивні зміни. За останні роки в Україні було прийнято низку нових законів з питань паліативно-хоспісної допомоги [7–9] :

- Про організацію паліативної допомоги в Україні : наказ МОЗ України від 21.01.2013 р. № 41.
- Перелік медичних показань для надання паліативної допомоги : затв. наказом МОЗ України від 21 січня 2013 р. № 41.
- Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів при наданні соціальної послуги паліативного догляду вдома невиліковно хворим : наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства охорони здоров'я України від 23.05.2014 р. № 317/353, зареєстрований у Міністерстві юстиції України від 13.06.2014 р. № 625/25402.
- Про затвердження примірного положення про лікарню «Хоспіс» (відділення, палату паліативного лікування) для хворих на туберкульоз : наказ МОЗ України від 11.06.2010 р. № 483.
- Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації паліативної медичної допомоги при хронічному больовому синдромі : наказ МОЗ України від 25.04.2012 р. № 311.
- Порядок взаємодії суб'єктів при наданні соціальної послуги паліативного догляду вдома невиліковно хворим : спільний наказ Мінсоцполітики та МОЗ України від 23 травня 2014 р. № 317/353.

В останні роки починає набувати більш чітка, багаторівнева структура надання паліативно-хоспісної допомоги в Україні. Вона передбачає створення нових, ремонт, переоснащення та забезпечення кваліфікованими кадрами тих закладів, що мають в цьому потребу. Також створюється мережа дитячих хоспісів та хоспісних закладів [3]. У деяких областях України вже сформовані та працюють виїзні відділення та бригади з надання паліативно-хоспісної допомоги. Поступово обговорюється та впроваджується в практику ідея створення домашніх хоспісів [2, 4, 8]. Ця форма надання паліативно-хоспісної допомоги дуже позитивно зарекомендувала себе за кордоном, у т. ч. і в сусідній з Україною Польщі та в Німеччині (Баварії), Нідерландах, Словаччині [2, 11]. Багаторічний досвід цих та ряду інших країн використовується нашою державою в моделюванні багаторівневої мультидисциплінарної паліативно-хоспісної допомоги [2, 6, 9, 11]. В Україні

неможливо уявити процес становлення та розвитку паліативно-хоспісної допомоги без волонтерських об'єднань та духовної допомоги церков різних християнських конфесій [2, 9, 11]. Так, в Україні функціонує Всеукраїнська громадська організація «Українська ліга сприяння розвитку паліативної та хоспісної допомоги». З моменту її заснування активно підтримували та активно долучалися і покійний митрополит УПЦ МП Володимир, і митрополит УПЦ КП Філарет, керівник УГКЦ Блаженніший Л. Гузар, представники інших християнських конфесій України [6, 11].

Висновок. Надання паліативно-хоспісної допомоги в Україні потребує подальшого розвитку як на рівні створення нових та модернізації вже створених відділень, так і в питанні підготовки достатньої кількості фахівців – медичних сестер та лікарів, соціальних працівників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вороненко Ю. В. Створення системи паліативної та хоспісної допомоги в умовах реформування охорони здоров'я в Україні: медичні та соціальні аспекти / Ю. В. Вороненко, Ю. І. Губський, А. В. Царенко // Наука і практика. Міжвідомчий медичний журнал. – 2014. – № 1 (2). – С. 63–75.
2. Герасименко Н. Світова та вітчизняна практика впровадження паліативної допомоги на дому особам похилого віку / Н. Герасименко // Україна: аспекти праці. – 2013. – № 7. – С. 43–51.
3. Гончарь М. О. Принципи надання паліативної допомоги дітям / М. О. Гончарь, О. О. Ріга, А. Ю. Пеньков. – Харків : ХНМУ, 2016. – 112 с.
4. Жовнерчук В. Р. Рівні надання паліативної допомоги / В. Р. Жовнерчук, О. Я. Матердей // Головна медична сестра. – 2012. – № 1. – С. 13–15.
5. Медико-соціальні проблеми становлення паліативної допомоги в Україні / Н. М. Величко, О. О. Вольф, Т. І. Вялих, В. В. Чайковська // Соціальна політика щодо невиліковно хворих : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 15–16 берез. 2012 р. – К. : Університет «Україна», 2012. – С. 37–43.
6. Нечитайлова Д. В. Роль благодійних установ у розвитку системи паліативної та хоспісної допомоги в Україні / Д. В. Нечитайлова // Соціальна політика щодо невиліковно хворих : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 15–16 берез. 2012 р. – К. : Університет «Україна», 2012. – С. 103–106.
7. Перелік медичних показань для надання паліативної допомоги : затв. наказом МОЗ України від 21 січня 2013 р. № 41 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 13. – С. 79.
8. Порядок надання паліативної допомоги : затв. наказом МОЗ України від 21 січня 2013 р. № 41 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 13. – С. 78–79.
9. Князевич В. М. Стан, проблеми і перспективи впровадження Національної стратегії розвитку системи паліативної допомоги в Україні до 2022 р. / В. М. Князевич, А. В. Царенко, І. В. Яковенко // Паліативна допомога в Україні: складові та шляхи розвитку : матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 18–19 вер. 2014 р.) ; за ред. В. М. Князевича, Ю. І. Губського, А. В. Царенка. – К., 2014. – 92 с.
10. Чернишенко Т. І. Підготовка медичних сестер з паліативної допомоги в Україні / Т. І. Чернишенко // Міжнародний журнал «Реабілітація та паліативна медицина». – 2015. – № 2 (2). – С. 78–83.
11. Царенко А. В. Міжнародні підходи щодо розвитку паліативної та хоспісної допомоги / А. В. Царенко // Актуальні питання надання паліативної та хоспісної допомоги в Україні : матеріали Першої наук.-практ. конф. ; за ред. Ю. В. Вороненка, Ю. І. Губського. – К. : Університет «Україна», 2012. – С. 168–176.

Отримано 03.02.17